

har ikke udgivet noget militærhistorisk værk siden Jens Johansens »Fr. VI's Hær« i 1948, hvilket er et ganske talende udtryk for intensiteten af den militærhistoriske interesse på dette høje plan. Og når »Krigen 1864« trods alt godt, der kan siges om den, ikke er blevet »vor tids værk« om krigen i 1864, falder ansvaret tungt tilbage på Hærstaben – og Søværnsstaben – fordi dansk officiel militærhistorisk virksomhed ikke er fulgt med i den udvikling, der siden 2. verdenskrig har præget de andre nordiske landes.

HELGE KLINT

ZDZISŁAW GROT: *Pruska polityka narodowościowa w Północnym Szlezewiku 1864–1920* (Den preussiske nationalitetspolitik i Nordslesvig 1864–1920). Engelske og tyske resumeer. Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 1967. 403 s. 34 ill. 3 kort. 60 złotych (6 \$).

Det hører til sjældenhederne, at et væsentligt bidrag til Danmarks historie publiceres på polsk, og det er nærliggende at tro, at professor Zdzisław Grot's bog om Sønderjyllands historie under preussisk styre næppe for alvor vil kunne udnyttes af dem, der først og fremmest er interesseret i problemet, danskerne og tyskerne.

Men værket skal ses i en større sammenhæng. Det er det første i en serie undersøgelser fra Katederet for Tysklands historie ved Poznań universitet (hvis leder netop er professor Grot), der vil belyse det særlig for polakkerne aktuelle spørgsmål: Var den preussiske stats (senere det tyske riges) politik overfor det polske mindretal speciel og betinget af specielle hensyn, eller var den typisk og anvendt overfor andre nationale mindretal, der indgik i den preussisk-tyske stat? Var de enkelte tyske samfundsgruppers forhold til polakkerne specielt og fremkaldt af såkaldt nationalhad, eller typisk og stammende fra det tyske folks karakter samt dets økonomiske og erhvervsmæssige særegenheder? Endelig, var polakernes forsvar mod national elimination et specielt historisk fænomen eller træffer man det også hos de andre mindretal i den preussisk-tyske stat? For at besvare spørgsmålet må Katederet undersøge de andre mindretalsspørgsmål, først og fremmest de danske, elsass-lothringiske og sorbiske (i Lausitz), men også de vallonske, litauiske og bøhmiske mindretal omfattes af forskningsprogrammet. I et afslutningskapitel sammenligner Grot de danske og polske mindretals situation, og han finder fælles træk både i den tyske undertrykkelse og i det organisationsarbejde, der efterhånden voksede frem. Trods lighederne understreges en væsentlig forskel mellem danskere og polakker: Danskerne havde ikke talent for konspiration, men var inkarnerede legalister.

I litteraturbenyttelsen mærkes forfatterens uheldige (men undskyldelige) ukendskab til dansk, og han har derfor kun kunnet benytte de til tysk og fransk oversatte danske standardværker; derimod er den tyske litteratur benyttet i stort omfang. Ved referater af de parlamentariske forhandlinger henvises konsekvent og detaljeret til de stenografiske beretninger fra det preussiske Abgeordneten- og Herrenhaus samt fra det nordtyske forbunds og den tyske rigsdag. Endelig er det polske dagblad i Poznań, *Dziennik Poznański*, gennemgået fra 1863 til 1918, hvilket har sat sig interessante spor.

Grot støtter sig i udstrakt grad på hidtil ubenyttet arkivmateriale, dels fra

Landsarkivet i Åbenrå, men særlig fra Deutsches Zentral-Archiv i Merseburg. Skønt disse østtyske arkivalier nu bliver tilgængelige som mikrofilm på vore arkiver, er det først og fremmest for inddragelsen af dette materiale, den danske historiker må være Grot taknemmelig. Vigtigst er Zeitungsberichte des Regierungspräsidenten in Schleswig-Holstein, I-IV, 1880-1918, der hvert kvartal blev indsendt til den preussiske konge. De fremstiller i fortrolig form »den økonomiske og erhvervsmæssige, den sociale, kulturelle og politiske situation i de enkelte måneder, normalt ret oprigtigt og indtrængende, men naturligvis fremstillet af en preussisk embedsmand, der ville sikre sig monarkens bevågenhed« (s. 14). Det er denne kilde, der 1913 skildrer tyskernes situation i Nordslesvig så drastisk og håbløst (s. 316): »Her er livet vanskeligt for tyskerne. Man kan ikke tale tysk i butikkerne, i tyske hjem taler tjenestefolkene kun dansk, kusk og chauffør forstår ikke et ord tysk, og det er vanskeligt at forklare en håndværker, hvordan en opgave skal udføres. Næringsdrivende og købmænd tager de tyske skilte ned og opsætter danske i stedet; den danske befolkning, der tidligere var så høflig og føjelig, opfører sig nu meget dristigt, ja, udfordrende. Alt dette forgifter livet for den jævne tysker og gør det til slut uudholdeligt«. Det er ikke blot de nationale modsætninger, der belyses i disse rapporter. Der gøres også rede for høstudsigter, misvækst, eksport, fiskeri, østersudsætning, Flensborg skibsværft og anden industri, jernbanebyggeri samt strejker.

I sin periodeinddeling afviger Grot ikke fra det traditionelle mønster: Det sønderjyske problem indtil 1864, den preussiske annektion 1864-1866, mellemkrigsperioden 1866-1870, genskin af Kulturkampen 1871-1879, de bismarckske undtagelseslove 1879-1890, mildere kurs 1890-1897, altysskernes styre 1898-1906, førkrigsperioden 1907-1914 samt krig og befrielse 1914-1920.

Kapitlet om perioden 1898-1906 (s. 238-279) forekommer anmelderen at være særlig illustrerende for Grots arbejdsmåde, idet langt de fleste henvisninger går til primære kilder, enten arkivalier eller parlamentariske taler, og det kan muligvis have sin interesse at gennemgå kapitlets opbygning, der er typisk for en række kapitler. På grundlag af standardværker indledes med et vigtigt politisk fænomen, her Aldeutscher Verein, foreningens medlemskreds, indflydelse og mål. På grundlag af de omtalte Zeitungsberichte gennemgås så med en del detaillier udviklingen i landbrug og industri, periodens strejker og det offentliges indgreb i erhvervslivet, særlig i form af jernbanebyggeri. Derefter går forfatteren over til at omtale den politiske udvikling, begyndende med overpræsidenterne E. M. v. Köller og K. Wilmowskis karrierer samt den fra Polen stammende regeringspræsident O. I. D. Kozierowski, Deutscher Verein, sprogsstriden, kampen om jorden og arbejderudvisningerne, optantstriden samt periodens rigs- og landdagsvalg. Grot omtaler i den følgende del det danske nationale arbejde, vanskelighederne med at holde sammen på de dansksindede i Landbo-, Sprog- og Skoleforeningerne, de danske årsmøder, Sønderjysk Samfund i Kongeriget og den sønderjyske presse. Kapitlet afsluttes med en ret indgående behandling af den danske parlamentariske virksomhed i Berlin (s. 272-279) med særlig vægt på interpellationerne om Köller-politikken. - Som det ses, præges kapitlet i og for sig af traditionel historieskrivning. Grot er i overensstemmelse med det polske historiske miljø, når han udtaler sin modvilje mod »faktografi«, men denne faldgrube har han ikke ganske undgået.

Sønderjyllands historie i preussertiden har hidtil ikke været synderlig dyrket i Polen. Den omtales kort af professor Wł. Czapliński i hans og K. Górskis Danmarkshistorie fra 1965 (s. 336–338, s. 344–346) og har sporadisk været behandlet i artikelform. Således har H. P. Hanssens dagbogsoptegnelser fra det parlamentariske liv i Berlin været udnyttet af A. Galos og den unge M. Czapliński i Sobótka XV og XX (1960 og 1965), medens jordkampen berøres af W. Jakóbczyk i Przegląd Zachodni XVII (1961). Det er formentlig af pietet, at Grot i litteraturlisten anfører J. Klaczko's publicistik om de polske og danske kriser 1863 og 1864 (*Revue des deux Mondes*, XXXIVe-XXXVe année, 2. période, tome 53–58, Paris 1864–65, dansk oversættelse 1866) efter den let forkortede polske udgave, der i to bind kom i Kraków 1903–04 med et udførligt forord af periodens ledende litteraturhistoriker St. Tarnowski, men den synes i øvrigt ikke at være benyttet.

Under de givne omstændigheder har det været uundgåeligt, at navnefejl og misforståelser (særlig med hensyn til dansk indenrigspolitik) har indsneget sig, men de er sjældent af alvorligere karakter. Man har dog fra polsk side gjort opmærksom på, at påstanden om at det danske organisationsarbejde havde polske forbilleder er diskutabel og i det mindste kræver nøjere dokumentation (A. Brożek i *Kwartalnik Historyczny*, LXXV, s. 473). Også professor T. Cieślak har i sin anmeldelse nævnt et par mindre fejltagelser (i *Komunikaty Instytutu Bałtyckiego*, VIII, Gdańsk 1968, s. 62).

Bortset fra disse uundgåelige, men i den større sammenhæng lidet væsentlige indvendinger må anmelderen vurdere professor Grot's bog positivt og som et fortjenstfuldt arbejde. Værket er i øvrigt velredigeret. Der er fortegnelse over benyttede arkivalier og litteratur – ved sidstnævnte liste er benyttet et tegnsystem til at angive dansk eller tysk oprindelse – samt et udførligt personregister. Blandt illustrationerne bemærkes enkelte gengivelser af moderne landskabsmalerier, således Emil Nolde. Resumeerne findes s. 361–372 og s. 373–384.

JØRGEN STEEN JENSEN

NYESTE TID

J. M. ROBERTS: *Europe 1880–1945. A General History of Europe*. Gen. Ed.: DENYS HAY. London, Longmans, 1967. xv + 575 s. 42 sh.

Som et led i den allerede velanskrevne, men endnu ikke afsluttede serie »A General History of Europe«, som under redaktion af professor Hay udsendes i 11 bind, er nu kommet seriens afsluttende bind, som dækker perioden fra 1880 til 1945. Det er beklageligt, men ikke uforståeligt, at man ved værkets planlægning har afstået fra at bevæge sig længere frem end til afslutningen af 2. verdenskrig. Til gengæld har man ved valg af begyndelses- og slutår opnået en periodeafgrænsning, som tillader forfatteren at anvende en i mange henseender frugtbar synsvinkel: det europæiske magtsystems »decline and fall«.

I sin disposition har forfatteren fulgt den linie, som er lagt for hele serien, og som indebærer en analyserende snarere end en beskrivende fremstilling.